

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ К. УШИНЬСЬКОГО В ДОСЛІДЖЕННІ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИХ НАРОДНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ВИХОВНИХ ТРАДИЦІЙ

У статті висвітлено педагогічні ідеї К. Ушинського та проаналізовано їх вплив на дослідження Азербайджанської народної педагогіки.

Ключові слова: народна педагогіка, традиції, методи, народне виховання, праця, азербайджанська педагогіка.

Звернення до вивчення сучасної народної педагогіки кожного окремого народу обумовлене актуальною проблемою повернення до народної виховної практики з метою збереження національної ідентичності.

Ми досліджуємо азербайджанські народно-педагогічні виховні традиції, які є складовою педагогічної культури азербайджанського народу. Їх вивчення, виокремлення, аналіз, класифікація, стали можливими в процесі звернення до досвіду азербайджанської народної педагогіки, яка знайшла своє втілення і найбільший прояв у традиціях сімейного виховання. У цьому контексті особливої значущості набуває аналіз та переосмислення історико-педагогічних надбань багатьох учених й педагогів [2]. Зокрема, набуває актуальності дослідження педагогічної спадщини Костянтина Дмитровича Ушинського, а особливо його науково-педагогічні підходи і методи, що стали основою в розвитку теорії і практики багатьох азербайджанських педагогів, і зумовили збереження народності азербайджанської педагогіки.

Праці К. Ушинського стали основою для формування сучасної наукової теорії української народної педагогіки, і дозволили А. Кузьмінському, В. Омеляненко, М. Стельмаховичу, В. Сухомлинському, Є. Сявавко обґрунтувати предмет, принципи і методи народної педагогіки як науки.

Дослідження К. Ушинським проблем антропології з погляду навчання й виховання дитини визначили напрями праць Л. Березівської, М. Галіва, П. Щербаня.

Педагогічна спадщина К. Ушинського досить детально вивчена як вітчизняними так і зарубіжними науковцями, проте використання підходів і методів педагога для дослідження певного етнічного педагогічного досвіду використовується вибірково.

Варто зазначити, що ми виокремили ще один аспект значення науко-педагогічної спадщини К. Ушинського, який полягає у тому, що його підходи дозволяють конструктивно вивчити азербайджанські народно-педагогічні виховні традиції і виокремити джерела азербайджанської народної педагогіки.

Мета пропонованої статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу азербайджанських народно-педагогічних виховних традицій на основі наукових підходів К. Ушинського.

Серед азербайджанських педагогів, що зверталися до ідей К. Ушинського, та поклали їх в основу розвитку вітчизняної педагогічної науки, варто відзначити У. Гаджибекова, М. Ельханова, Р. Ефендієва, Ф. Кочарли, М. Мухмудбекова, Н. Нариманова, А. Саххата, О. Черняєвського, та багатьох інших.

Сьогодні в Азербайджані вивчається та використовується досвід різних країн світу, та у той же час зростає інтерес до народної педагогіки, а також відбувається переосмислення здобутків азербайджанської педагогічної науки. На сторінках педагогічної періодики в останні роки з'являється ряд публікацій, в яких досліджується історія виникнення національних педагогічних шкіл і концепцій, аналізуються їх розвиток у конкретному історико-культурному контексті під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів в країні. Ми намагатимемося привернути увагу до основоположників народної педагогічної освіти Азербайджану, які працювали під впливом педагогічних ідей К. Ушинського.

О. Черняєвський як послідовник педагогічного погляду К. Ушинського, присвятив своє життя організації народних шкіл в Закавказзі, розробив методику викладання азербайджанської мови і приділяв особливу увагу дослідженням теоретичних питань народної освіти.

Під впливом педагогічних ідей К. Ушинського відбувався науково-педагогічний розвиток поглядів педагога, письменника і видатного діяча культури Р. Ефендієва, який поставив перед собою мету створити нову азербайджанську школу з викладанням рідної мови. Він вважав, що основним в системі початкової освіти є вивчення рідної мови. Крім того, багато уваги приділяв трудовому, патріотичному та інтернаціональному вихованню. Слідуючи за К. Ушинським, він розробив для азербайджанських шкіл підручник для початкового навчання "Дитячий садок", де вкладав роздуми видатних педагогів, зокрема К. Ушинського [1, 329]. Також йому належить авторство "Керівництва для вчителів, як навчати дітей грамоті по новому, звуковому методу" [2, 99]. Підручники Р. Ефендієва неодноразово передруковувалися та широко використовувалися не тільки в школах Азербайджану, але і в школах Кавказу та Середньої Азії.

Поет, педагог, лікар А. Сиххат – послідовник К. Ушинського – разом з М. Мухмудбековим розробив підручник "Ени мектеб" ("Новая школа", 1909 р.), де використовували методіку вченого. Педагог вважав рідну мову основою свободи будь-якого народу, та наголошував, що мова є знаряддям в громадсько-політичному житті народу. Найголовнішим А. Сиххат вважав правильне сімейне виховання. Як і К. Ушинський він заперечував передачу виховання дітей іноземним гувернерам [1, 371].

Н. Нариманов державний діяч, письменник, педагог пропагував роботи багатьох видатних педагогів, зокрема К. Ушинського, а головне, що саме він захищав рідну мову, та її викладання в перші роки Радянської влади.

М. Ельханов був одним з перших вчителів рідної мови серед азербайджанців, який приділяв велике значення ідеям К. Ушинського, та зумів творчо застосувати методи великого педагога. Під цим впливом М. Ельханов розробив засоби вивчення азербайджанської мови, а також планував видати підручник на зразок "Рідного слова" К. Ушинського, куди б увійшли матеріали, як наприклад, приказки, казки тощо [2].

К. Ушинський чітко формулював основні завдання та прийоми початкового навчання. Він писав, що все повинно бути направлене на вивчення рідною мовою, бо тільки тоді "кожне нове покоління засвоює плоди, думки та почуття минулих поколінь" [2 с. 97].

Просвітник азербайджанської школи Ф. Кочарли, виступав з критикою старої школи, та піднімав питання важливості вивчення рідної мови та азербайджанського алфавіту. У своїй статті "Рідна мова" він написав: "Кожна нація має свою рідну мову, яка являється її власністю... Як материнська ласка, рідна мова живить душу людини, кожний любить свою рідну мову, як люблять рідну мати та Батьківщину" [2, 99].

Велике значення в працях азербайджанських педагогів має місце і жіноча освіта. К. Ушинський підкреслював що, "чоловік та жінка – особистості рівноправні, самостійні та відповідальні" [2, 99]. Р. Ефендієв та Ф. Кочарли та інші, намагалися масово вплинути на те, щоб дівчата навчалися на рівні з хлопчиками. Р. Ефендієв говорив про те, що доля та щастя кожної нації та племені залежить від ступеня освіти їх жінки.

Азербайджанські виховні традиції мають глибинну історію і багату педагогічну спадщину. Праці К. Ушинського дозволяють нам виокремити основні риси, принципи, прийоми, методи та засоби азербайджанської народної педагогіки, а також зрозуміти їх сучасну практичну значущість.

К. Ушинський був одним із перших педагогів-теоретиків, який не тільки розвивав вітчизняну педагогічну науку, а й звернувся до кращого зарубіжного науково-педагогічного і виховного досвіду. Він досліджував громадське і сімейне виховання більшості європейських народів.

У своїй праці "Про народність у громадському вихованні", він відзначив: "Системи громадського виховання у всіх європейських народів являють собою, при першому погляді на них, велику схожість не тільки в предметах навчання, які скрізь однакові, а навіть у самій організації навчальних закладів, дидактичних прийомів і законах шкільної дисципліни" [4, 44]. Ушинський говорив про те, що все одно у кожного з європейських народів є своя "особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення мети" [4, 47].

Ще одним з аспектів вивчення праць К. Ушинського є особлива ідея виховання людини, про те, якою вона повинна бути в увяленні народу в певний період народного розвитку, про це він говорить що: "Кожен народ має свій особливий ідеал людини і вимагає від свого виховання відтворення цього ідеалу. Цей ідеал цілковито відповідає характеру того чи іншого народу, розвивається разом з його розвитком. Кожний народ у своїй літературних здобутках, піснях, казках висловлює своє переконання про те, якою повинна бути людина в його розумінні" [4, 76]. Ідеал людини завжди відбиває собою ступінь самосвідомості народу, його погляди на добротність та відбиває народну свідомість.

Наведені твердження про підходи К. Ушинського до пізнання народно-педагогічного досвіду мають прикладне значення для того, щоб дослідити азербайджанські народно-педагогічні виховні традиції. Азербайджанський народ має велику народно-педагогічну спадщину. Саме його народна педагогіка відображає з покоління в покоління традиції, звичаї, обряди, ритуали, ігри, етнографічні та історичні матеріали, фольклор, напрямки виховання.

Закріплюючи усі традиції, народна педагогіка проявилася в моральних законах та звичаях. Соціальний досвід, норми поведінки, система прийнятих народом прийомів та методів виховання передавались від пращурів до сьогодення, і закріплювались як деякі знання, вміння та навички, які залишилися від минулих поколінь.

Одним із провідних джерел народно-педагогічної думки Азербайджану є національна міфологія. В легендах і казках народ втілює ідеї відданості і любові до батьківщини, ідеї моральності, кохання, материнської і батьківської любові.

Етнографічні, фольклорні, історичні матеріали в тому числі і героїчні епоси, дають можливість говорити, що з давніх часів у азербайджанців основою сім'ї були діти. Якщо не було дітей, то це вважалося лихом для подружжя, і вони не мали поваги з боку оточуючих. Виховання дітей вважалося головною роллю в житті батьків. Виховання хлопчиків – за батьком, дівчинки – за матір'ю. Ім'я дають акакалі (старійшини), які являлися головою роду, а голова сім'ї – батько [3]. В сімейних цінностях завжди прослідковується особистий приклад як батьків дітям, так і старших дітей в сім'ї молодшим. Діти виконували заповіді старших, отримували соціальний досвід, потрібні навички та спілкування з іншими, що було фундаментом соціального становлення як громадянина, так і особистості.

Провідне місце у формуванні особистості дитини К. Ушинський відводить праці, і говорить про те що, саме справжня вільна праця має велике значення для життя людини бо без неї, він вважав, людина втрачає свою цінність та гідність [5, 108]. Саме ці сторінки його педагогічної думки і є для нас цінними, бо саме азербайджанська народна педагогіка побудована саме на вихованні працьовитості в особистості дитини.

В народній педагогіці Азербайджану основним напрямком виховання є фізичний розвиток дитини, а саме праця. Фізична праця проявляється у всіх сферах дитячої самодіяльності. Діти з першого дня виростили і формувалися у трудовому вихованні на прикладі старших, перш за все працьовитих батьків.

Не менш важливим в азербайджанській народній педагогіці є інтелектуальне виховання. Бути розумним – це значить розуміти погане і добре, прислуховуватись до старійшин, батьків, уміти бути обережним та спритним, вміти обходити біду, і особливо навчитися стриманості. Головне, що повинна зрозуміти дитина – це розсудливість в діях та вчинках, вміння використовувати чужий досвід, і знаходити оптимальні методи та засоби для досягнення конкретних цілей.

Засобами розумового виховання дітей, та розвитку їх особистості народна педагогіка використовує прислів'я, приказки, казки, пісні, загадки, легенди, героїчні епоси, повір'я, ігри тощо. В них демонструється працьовитість азербайджанського народу, де цінується розум, мудрість, знання.

У азербайджанців прислів'я називається "аталар сьозу", що означає "батьківські слова". Більшість з них актуальні і сьогодні, наприклад ті, що прославляють розум та освіту: "Розум дорожче золота", "Чим прикрашати одяг краще прославляти свій розум" [3, 535]. Ще одним свідченням є народні пісні. Пісні є різні колискові, обрядові тощо. Вони виховували любов до землі, мали окультурений міфологічний характер. Скоромовки стимулювали розвиток дикції у дітей, та перетворювали процес навчання в гру. Дитячі ігри допомагали фізичному розвитку, а також таких якостей як дружність, взаємодопомога тощо. Особливим жанром були настанови, що становили основу для формування цінностей у вихованні дитини та молоді людини, підготовлювали її до діяльності в дорослому житті. Казки один з найцінніших пам'яток азербайджанської народної педагогіки. Наприклад, у казці "Веління часу" показано вплив оточуючого середовища на людину. Більшість казок проникнуті патріотичними почуттями та любов'ю до батьківщини. Герої казок "Казка про Муртуза", "Учень кравця – Ахмед", "Сім братів і одна сестра" та інших, схиляють до висновку, що "жити на рідній землі – найвище із всіх благ" [3, 539]. Майже у всіх казках діти привчаються до боротьби, фізичних вправ, в результаті чого виростають сильними, благородними.

Актуальним для азербайджанців є ставлення К. Ушинського до сутності громадського виховання, яке зміцнює і розвиває в людині народність, розум та самосвідомість. Він казав: "Громадське виховання є для народу його сімейним вихованням" [4, 101]. Нові покоління несуть в собі можливості збереження і подальшого розвитку історичного характеру народу. Але не завжди продовження мають, тільки позитивні риси. К. Ушинський наголошував на тому, що виховання дуже часто доводиться боротися з сімейним характером людини. І саме в останні часи ці думки педагога актуальні для азербайджанського суспільства. Сьогодні східний темперамент азербайджанців асимілював з європейським досвідом, що не завжди дає позитивні наслідки. Ми можемо констатувати відхилення від народної педагогіки та її скарбів, становлення нового типу культурного розвитку молоді та сім'ї. Як приклад ми бачимо такі риси: пихатість, зарозумілість, що насамперед виходить з сім'ї. Дитина поважає батьків, близьких родичів, але все що поза родиною в даний історичний проміжок часу не сприймається і не має співчуття та переживань. Сім'я головне, а те що поза її межами, їх не стосується. Але при цьому, що цікаво, усіх об'єднує азербайджанська національна ідентичність, і якщо з'являється питання, що стосується азербайджанської землі, народності чи державності, народ об'єднується, стає на захист своєї громадянської сім'ї.

К. Ушинський підкреслює, що з давніх часів в завдання освіти входили виховання молоді моральних якостей як самопожертва, патріотизм, доброта, справедливість. В азербайджанській народній педагогіці важливе місце посідає спадковість характерів від батьків до дітей. Розвиток особистості залежить не тільки від виховання, але й від навколишнього середовища, а також від природних задатків. Таким чином, азербайджанська народна педагогіка вчить, що на формування особистості впливає виховання, середовище та спадковість.

Особливе місце в народно-педагогічній спадщині азербайджанського народу посідає духовне виховання. Більшість традицій, звичаїв і обрядів ґрунтуються на виховних традиціях мусульман.

В мусульманській сім'ї виховання дітей є однією із головних її складових. Воно включає в себе не тільки якісну освіту. Освіта – лише частина культури виховання, яка торкається життєвих пізнань дитини і звертається до її розуму.

Виховання – це поступовий, крок за кроком, розвиток дитини, який веде її до повноцінності і досконалості. Включає воно в себе матеріальний, фізичний, моральний, духовний, персональний і громадський бік.

Може здатися незрозумілим звернення до К. Ушинського, який був християнином, а також повсякчас боровся із залежністю освіти і виховання від церкви, при цьому відстоюючи християнські моральні заповіді, доводив їх значення в процесі формування особистості. Але у педагога головною була повага і толерантність до віри людини, незалежно якої вона приналежності.

Тоді зрозумілою стає одна з мусульманських традицій, в якій стверджується про те, що духовно-моральне виховання допоможе дитині, хлопцю (дівчині), чоловіку (жінці) стати мудрим на рівні душі та почуттів. Воно формує розуміння необхідності гармонійного співіснування з представниками різних цивілізацій і культур, зберігаючи при цьому почуття гідності, свою релігійну специфіку, позитивний національний менталітет та індивідуальність.

Таким чином, ми можемо констатувати, що, з одного боку педагогічні ідеї Костянтина Дмитровича Ушинського надихнули багатьох азербайджанських педагогів на творення істинно народної школи, а з іншого вони є стимулом для дослідження і вивчення азербайджанських народно-педагогічних виховних традицій і дозволяють їх синтезувати і адаптувати в сучасній педагогічній теорії і практиці.

Використані джерела

1. Антология педагогической мысли Азербайджанской ССР / [сост. А. А. Агаев, А. Ш. Гашимов]. – М.: Педагогика, 1989. – С. 9–528.
2. Ахмедов Г. М. Влияние идей К. Д. Ушинского на азербайджанскую школу / Г. М. Ахмедов // Педагогика. – 2005. – № 8. – С. 94–102.
3. Комментарии и примечания // Антология педагогической мысли Азербайджанской ССР / [сост. А. А. Агаев, А. Ш. Гашимов]. – М.: Педагогика, 1989. – С. 529–569.
4. Ушинський К. Д. Про народність в громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибрані пед. твори. В 2-х томах. – Т. 1. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 43–103.
5. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні / К. Д. Ушинський // Вибрані пед. твори. В 2-х томах. – Т. 1. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 104–120.

Mykailov R.

THE ROLE OF K. USHYNKY PEDAGOGICAL IDEAS IN THE RESEARCHING OF NATIONAL AND EDUCATIONAL TRADITIONS OF AZERBAYDZHAN

The article deals with K. Ushynsky pedagogical ideas and their influence on the research of the Azerbaydzhanian folk pedagogics.

Key words: *Folk pedagogics, traditions, techniques, public education, labor, Azerbaydzhanian pedagogics.*

Стаття надійшла до редакції 17.06.13